

Ménesi Gabriella

Parthiscum

A középkori Tápé

Helytörténeti dolgozatom témája lakóhelyem, Tápé középkori története. Tápé történetének áttekintése után azért választottam ki ezt az időszakot a falu életének fejezeteiből, mert úgy gondolom, hogy – a hagyományörzés kapcsán – már sok nagyszerű munka született lakóhelyemről, melyek azonban inkább a néprajz és az itt fellelhető sokréti folklór vizsgálatát célozzák meg.

Tápé legfontosabb ismérvei természetesen a még ma is élőnek tekinthető népi kultúra, az évszázadok alatt kialakult tradíciók őrzése és a régi mesterségek, mesterek munkájának folytatása. Sajnos mára sok ilyen régi mesterség eltűnt (pl. super, gyékényező stb.), viszont ezek tárgyi emlékei megtekinthetők Tápén, a parókia melletti régi „napköziben” felállított helytörténeti kiállításon. A kiállítás gondozója a mindenki által ismert és tisztelt Molnár házaspár. Molnár Imre és felesége mindig sokat tettek Tápé kultúrájának megőrzéséért. Mindketten tanárok voltak, így munkájukba bevezették a helyi fiatalságot is. Ma hagyományörző együttes, hímszökö, néptáncscsoportok működnek, és jelentős szerepet tölt be a tápai Házások Klubja is, mely a 40-50 éves korosztályba tartozó házaspárokat fogja össze.

I. A honfoglalás idején

A honfoglalás kori Tápé környékén feltehetőleg jelentős nagyságrendű volt az avar népesség¹, bár a terület a dunai bolgár birodalom uralma alatt állt². Bolgár eredetű lakosság is élt ezen a tájon; ezt bizonyítja a Lándor (Nándor), eredetileg népnévből kialakult falunév, mely a bolgár eredetre utal³. A környéken fellelhető földrajzi egységek és objektumok elnevezése viszont szláv eredetű (pl. a csongrádi vár, melyet 1075-ben

Cernigradensisként emlegetnek és a Kurcapatak).⁴

Az Alföld déli területein gyér számban élő népek már 892-ben találkoztak a magyarokkal a több hullámban lezajlott honfoglalásunk során. A honfoglalásra vonatkozóan írásos forrásra is támaszkodhatunk.

Csongrád vármegye történetét Anonymus készítette el elsőként. Munkája hagyatkozott a saját korának – a XIII. századnak – viszonyaira, a szláv nyelv ismeretére⁵ és a még élő, közszájon forgó mondákra és emlékekre. Műve szerint Nagy Kán, a bolgár vezér már a honfoglalás előtt jóval korábban elfoglalta a Duna-Tisza között, ahová bolgárokat és szlávokat telepített. Honfoglalásunk idején ez a terület Nagy Kán utódjának, Szalán vezérnek a kezén volt, akinek székhelye a Tisza menti Alpár várában volt. A magyarok benyomulásának hírére megijedvén a bolgár vezértől és a görögök császárától kért támogatást. A segítséget megkapta, azonban székhelye mellett seregét megverte Árpád hada. Árpád nagy kiterjedésű földterületet adományozott „Ondnak, Ete apjának a Tiszától a Botva-mocsárig és a Körtvély-tótól Alpár homokjáiig. Utóbb pedig bizonyos idő elteltével Ond fia, Ete sok szlávot gyűjtött össze, s Alpár vára meg a Bőd-rév között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlávok a maguk nyelvén Csongrádnak, azaz fekete várnak neveztek.” Csongrád várát valószínűleg már 896 előtt felépítették, s ez volt az itt élő szláv népek központja. Anonymus kétes hitelű Gesta Hungaroruma szerint a honfoglalók az első országgyűlést Szeren (a mai Ópusztaszeren) tartották és ekkor került a megye észak-nyugati része Ond törzsének az uralma alá.

Újabb kutatások szerint a törzsenként letelepedő magyarok közül a megye délnyugati részét és Szeged környékét a fejedelmi törzs szállta meg, a Maros mentét és az Al-Duna közötti terület pedig Ajtony törzsének birtokába került. Ajtony szemben állt az államszervező Istvánnal, megvámolta az erdélyi sóbányákból érkező szállítmányait és a Tisza vidékéig mindent adó alá vetett. A központi hatalommal szembeszegülő törzsfőket fegyverrel kellett leverni. Ebben a küzdelemben az egyik döntő összecsapásra került sor 1028-ban, amikor Ajtony és a király csapatait vezető Csanád seregei megvívta egymással. A küzdelem Ajtony vereségével végződött, szálláshelyének jelentős hányadát – a Tisza bal partján lévő területeket – Csanád, a király rokona kapta meg győzelmének jutalmaként. A Tisza jobb partján túli földeket a csongrádi várhoz csatolták.

Megyénk a korai szerveződésűek közé tartozhatott, vagy már előtte is voltak itt királyi földek. A feudális állam nem szilárdult meg teljesen, amikor már megindult a királyi birtokok eladományozási folyamata. A technikai, népességi és gazdasági helyzetnek megfelelően a folyók partvidéke, az ártéri területek magasabb részei bizonyultak a legalkalmasabbnak települések létrehozására. Mivel a honfoglaló magyarok félnomádok voltak és ismerték a téli szállási rendszert⁶, valószínű, hogy a Tiszához közeli települések egyike-másika 10. századbéli téli szállásból fejlődött faluvá. Tápe eredetének kérdésében sajnos nem nyújt kapaszkodót a nyelvtudomány, feltehetőleg a neve török eredetű személynévzármazék, bár a Tápe név magyar személynévi eredetét veti fel Bálint Sándor.⁷

Az Álmos által alapított – 1108-ban felszentelt – dömösi káptalan egyházának teljes felépítését fia, II. (Vak) Béla (1131–1141) végezte el. Ekkor írta össze apjának az egyháznak ajándékozott adományait, illetve kiegészítette azokat. Az alapítólevélből kiderül, hogy a 12. század felére megyénk-

ben már kialakult és működött a feudális gazdálkodási szervezet.

A káptalan szolgálatában álló jobbágyokat száznagyságokra osztották, így végezték munkájukat. Egy száznagyságot 100 jobbágycsalád tett ki. a diploma név szerint rögzítette, kik kerültek az általuk lakott földdel együtt az egyház tulajdonába. „...Tápe faluban: Bogin, Egrig, Apa, Morau, Hiskedi, Legudi, Basa, Egebendi, Idegdi, Jakau, Japuh, Cracin, Tumas, Gube, Hoduca, Vetus, Mortin, Cosu, Fotiodi...⁸ Állattenyésztés és földművelés jelenlétére utalnak az adománylevélben feltüntetett adatok, miszerint Tápen az egyháznak 14 tehén és 24 koca járt, illetve az, hogy a kanászokat és pásztorokat a kenyéradó jobbágyok körébe sorolja az írás⁹. Ugyaninnen tudjuk azt is, hogy Álmos herceg nem a falu egészét adományozta a prépostságnak; Tápe egy része a csongrádi várhoz tartozó várbirtok volt.¹⁰

Már a 11. század elején létrejött Szeged a Tisza és a Maros összefolyásánál, a fontos utak csomópontjában.¹¹ Itt meg kell jegyeznem, hogy a mai napig létező tápai rév – melyet soha nem említettek szegediként – a legfontosabb átkelőhelyek közé tartozott, hiszen itt haladt el az az út, melyen Erdély felé vonultak a kereskedők és utazók.¹² Tápe történetére meghatározó volt az erőteljesen fejlődő Szeged, mely a 13. században királyi kiváltságokat kapott.

II. A tatárjárás

Szegednél egyesültek az Erdély irányából érkező Kádán és Bedzsák seregei a Batukán vezette tatár főhaddal. A várost és környékét megtizedelő pusztítást őrzi IV. Béla (1235–1270) adománylevele, amelyben a tatárok által elpusztított – a csongrádi vár tartozékaiként jegyzett – Tápe nevű birtokot és a Vártó nevű halastavat, mely a tatárok által kiirtott Csopor nemzetség kezén volt, a szegedi hospeseknek adományozta 1247-ben. A tatárdúlás során lakat-

lanná vált Tápé csak a 13. század második felében szerveződött újra. Ezidőtájt építették meg a falu gótikus templomát, melynek maradványai részét képezik a mai templomnak is.¹³ Tápé Szeged birtokaként élt tovább, azonban saját falusi létét fenntartotta. Az ott élők jobbágyságok lettek, kiknek ura Szeged városa volt.

A kétszáz évig tartó „tápai csendet” Mátyás királyunk 1465. évi oklevele törte meg, melyben megerősíti IV. Béla 1247-es, Tápé és Vártó eladományozását taglaló bulláját. Ezt a megerősítést a bíró és két esküdt eszközölte ki; az egyik esküdtet Tápai (Thapay) Lászlónak hívták. Egyesek erre a személynévre vezetik vissza a falu nevét, bár az már évszázadokkal előbb kialakult.

A 16–17. században kapunk részletesebb képet. 1528-ban, Szerémi György írása szerint Szapolyai és Mehmed bég a Tisza melletti kis falu (villula), Tápé mellett tartottak találkozót. Ott, ahol rév van a Tiszán. Itt találjuk tehát az első adatot a tápai kompról. Az első olyan forrás, amely név szerint felsorolja Tápé családfeleit, önálló keresőit és tizedköteles termékeit, az 1552. évi tizedlajstrom volt.¹⁴ 43 családról tesz említést a lajstrom, így – a szokásos módon felsorozva – kb. 200-as lélekszámról beszélhetünk.

Képet kapunk a forrás alapján a paraszti vagyoni különbségekről is. A lista szerint 30 család fizetett terménybeni tizedet, ami azt jelenti, hogy ezeknek a családoknak volt telkük. Mindazonáltal e családok között is volt differenciálódás. Például a falu legtehetősebb embere Révész Pál volt, aki tizedként 2 gabonaképet és 2,5 árpakeresztet szolgáltatott be, míg hat család csak a minimális 0,5 gabonaképet tudta csak előteremteni adóként, azaz a telkes jobbágyságok legszegényebb csoportjába tartoztak. 12 család már föld nélkül volt, dézsmát tőlük behajtani nem lehetett, ezek az ún. kereszténypénz fizetésére kötelezett zsellérek, halászok voltak. A mezőgazdaságban dominált

a földművelés; a fent említett 30 család közül 28 gabonával fizette járandóságát (szinte csak búzát termeltek), míg a fennmaradó 2 család szolgáltatott állatot. Árpát csak Révész Pál termelt. A lajstromban előforduló személynevek is fontos következtetésekre vezethetnek. Például érdekes jelenség, hogy az egyik juhot szolgáltató embert Johos Benedek¹⁵ néven említik, s igen jellemző a vízi szállítókra, szállításra utaló Révész és Terhes név is. Nem ad nagy dilemmára okot az a tény, hogy hiányoznak a foglalkozásnevek, melyek ipari tevékenységre utalnának, hiszen – mint azt már tudjuk – Szeged közelsége és jelentős fejlődése nem tette szükségessé az iparosodás kialakulását.

III. Török Időkben

Valószínű lehet, hogy 1526-ban a visszavonuló török sereg egyik hadoszlopa érintette Tápét is, bár erről nincs adat. 1545–47-ben készült az első török adóösszeírás (defter), melyben Tápé is szerepel.¹⁶ A 16. századbeli gazdaságról a defterek által jutunk adatokhoz. Különös figyelmet kell szentelnünk az 1550. és az 1585. évi adóösszeírásnak. A két lajstromban 43 illetve 42 ház utáni adófizetést jelölnek, azaz a lakosság száma már nemzedékek múltával is állandósult, bár e szám alakulására kihatott a mindenkor gazdasági- és hadi helyzet is. A népesség az 1550-es évek második felében is döntően magyar volt. Ha összevetjük a három defterben szereplő neveket, arra következtethetünk, hogy a lakosság fele már tápainak számíthatott, hiszen 1522 és 1585 között több nemzedéknyi idő telt el (pl. Hernak, Domokos, Ágoston, Nemes, Pető, Terhes, Révész). Joggal juthatunk tehát arra a megállapításra, hogy a falu a török időkben végig lakott település volt.

A falu mezőgazdasága a 16. század végére hanyatlásnak indult. Ennek okaként megemlíthetjük először a rendszeres és mindenre kiterjedő (még az esküvőkre is!) török adózta-

TÁPÉ KÖRNYÉKE EGY RÉGI TÉRKÉPEN

tást, másodsorban pedig – az ebben az időszakban szinte minden tájon jelen lévő – királyi adókat. Magyarország nagyon sok részén „bevett szokás” volt a dupla, néhol tripla adózás, attól függően, hogy éppen ki tartott igényt valós vagy vélt birtokainak jövedelmére.

A falunak egyszerre több tulajdonosa is volt. Mint azt már tudjuk, Szeged városának fizette a földesúri adót, viszont Ferdinánd király 1561-ben a szegedi felügyelőség tagjának, Pelényi Bálintnak adta Tápét hivatalviselésének idejére.¹⁷ 1624-ben pedig Bethlen erdélyi fejedelem adományozta a települést két katonájának, akik már csak névlegesen birtokolhatták azt.¹⁸ A nagy arányú és többfelé szolgáltatott adók hatására 1585-re a lakóknak több, mint a fele a halászatból, s nem a mezőgazdaságból élt. (Mezőgazdaság híján csak a halászat volt adott a fennálló körülmények között.)

Az 1600-as évek közepéről maradt ránk több figyelemre méltó adat. Elsőként a tápai pecsétet kell megjegyeznünk. 1641-es évszám szerepel rajta, s a köriratban: TAPAI NEMES FALV PECZETI.¹⁹ Egy madarat ábrázol, melynek fájára különböző elméletek vannak. Tápai Szabó Gabriella szerint galambról van szó. Figyelemreméltó, hiszen ténylegesen kapcsolódik a galamb a falu életéhez: nagy hagyományai vannak a galambtenyésztésnek. (Mostanában kezd újra teret nyerni ez a szenvedély, bár eddig is rendeztünk színvonalas galambkiállításokat és versenyeket. A galambegyesületek pedig újra „divatba jönnek”) Bálint Sándor a pecséten ábrázolt madarat vízimadárnak véli, ami szerinte totemisztikus hagyományokra vezethető vissza.²⁰ Érdemes azonban figyelembe venni azt a tényt is – ha valóban vízimadról van szó –, hogy a falu vízparti jellege mindenkor meghatározó volt annak fejlődésére, gazdaságára, népességére is.

Helyszűke miatt nem írom le Szeged és Tápé pecsétpörét. Ennek taglalására sokkal több helyre lenne szükség.

A török uralom mellett a település határában szerbek is megjelentek, bár Tápé nem szerbesedett el. A falu magyarul voltát megerősíti az 1670 körüli török adóösszeírás is, mely elsősorban a gazdaság alakulásáról tájékoztat minket. Eszerint a mezőgazdasági termelés az 1585. évi szint körül mozog, de nem éri el a 35 évvel korábbi szintet. Ez a lajstrom is árulkodik a parasztságon belüli jelentős vagyonszétválásokról.

A török hódoltság végén uralkodó viszonyokat szándékosan nem fejtettem ki bővebben, hiszen ezek a jelenségek méreteiben és jelentőségükben ugyanazok, amik Tápé későbbi történetében és a hagyományokban is szerepeltek. Még ma is használatos mondas: „ez a’ enyim” (ez az enyém). mindenről számot ad ez a pár szó. Helyzetéből, s így történelméből adódóan szegény emberek lakták ezt a helyet. Aki pedig szegény, az sorsából fakadóan irigy is. Ennek a népek pénze nem volt, abból élt, amit maga termelt. Az iparosodott Szeged jelenléte miatt itt csak helyi, sajátos mesterségek alakulhattak ki, melyekből bizony mindig is nehézkes volt a megélhetés. A falu fennmaradását tehát az itt élők hallatlan szívósságának, akartának és kitartásának köszönheti. E kitartás nélkül nem lehetne megtalálni az oly híres tradícióink egyetlen pici nyomát sem.

Irodalomjegyzék

- ☞ BÁLINT SÁNDOR: *Tápé. Falutörténet és népelet*. Szeged, 1965.
- ☞ BÉL MÁTYÁS: *Csongrád és Csanád megye leírása*. Szerk.: TROGMAYER OTTÓ. Szeged, 1984.
- ☞ BOROVSKY SAMU (szerk.): *Szeged története*. Írta: REIZNER JÁNOS (ismertetés). Századok, 1900.
- ☞ *Csongrád megye évszázadai. (Történelmi olvasókönyv I.)* A honfoglalástól a polgári forradalom és a szabadságharc végéig. Szerk.: BLAZOVICH LÁSZLÓ. Szeged, 1985.
- ☞ ELEKES LAJOS–LEDERER EMMA–SZÉKELY

- GYÖRGY: *Magyarország története. Az őskortól 1526-ig*. Egyetemi tankönyv. Bp., 1961.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. köt. A–Cs. Bp., 1963.
- HENSZLMANN IMRE: *Honi műemlékeink hivatalos osztályozása*. Archeologiai Értesítő, 1887.
- HORVÁTH ISTVÁN: *Magyarország népei a XI-ik században*. Bp., 1938.
- INCZEFI GÉZA: *Szeged környékének földrajzi nevei*. Nyelvtudományi értekezések, 22. sz. Bp., 1960.
- L. SZÁNTÓ IMRE: *Az 1552. évi szegedi hadjárat*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, tomus XXIX. Szeged, 1968.
- OLTVAI FERENC: *Szeged múltja írott emlékekben, 1222–1945*. Szeged, 1968.
- REIZNER JÁNOS: *Szeged története*. IV. köt. Oklevéltár. Szeged, 1900.
- SZABÓ DÉNES: *A dömsi adománylevél hely- és vízrajza*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 85. sz. Bp., 1954.
- SZABÓ DÉNES: *A dömsi prépostság adománylevele*. Magyar Nyelv, 1936.
- SZABÓ I.: *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmaalajstromai 1522-ből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 86. sz. Bp., 1954.
- SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korából*. Vác egyházmegye múltjából, IV. Vác, 1947.
- SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában*. Vác, 1940.
- TÁPAY SZABÓ GABRIELLA: *Tápé és Szeged pecsétpöre*. Népiünk és Nyelvünk VIII. Bp., 1936.
- Tápé története és néprajza*. Szerk.: Juhász Antal, közrem. Ilia Mihály. Tápé, 1971, Községi Tanács.
- Térkép. 5db régi /- / a tápai rétről.
- TROGMAYER OTTÓ: *Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé*. Bp., 1975, Akadémiai Kiadó.
- VELICS ANTAL–KAMMERER ERNŐ: *Magyarországi török kincstári defterek*. II. köt. Bp., 1890.
- WALTHER ZOLTÁN: *Tápé*. Bp., 1938.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *Csongrádvármegye története*. I. köt. Bp., 1897.

Jegyzetek

- TROGMAYER OTTÓ: Tápé területének régészeti emlékei. In *Tápé története és néprajza*. Tápé, 1971.
- Magyarország története 43. p.; Györffy: i. m. 882. p.
- Uo. 882. p., 898. p.
- KNIEZSA ISTVÁN: Magyarország népei a X-ik században. In *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. II. köt. Bp., 1938, 467., 470. p.
- HORVÁTH JÁNOS: P. mester és műve. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1966. 1., 21. p.
- SZABÓ ISTVÁN: *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Bp., 1966, 14–35. p.
- Inczeffi: i. m. 91. p.
- Szabó: A dömsi prépostság... 132. p.
- Bálint: i. m. 5–6. p.
- Szabó: A dömsi prépostság... 135. p.
- Györffy: i. m. 884., 905. p.
- Molnár Imre tanár úr elbeszéléséből.
- CZIKE GÁBOR: *Adalékok a tápai templom történetéhez*. Szeged, 1939.; Bálint: i. m. 6. p.
- Szabó I.: i. m. 3–5. p.
- A családneveket általában a helyi közösség „adta”, ez öröklődött.
- Velics–Kammerer: i. m. 43., 65. p. – Ezeket az adatokat a monográfiából írtam ki, mivel nem jutottam hozzá a megjelölt műhöz.
- Tápay: i. m. 213. p.
- Walther: i. m. 15. p.
- Tápay: i. m. 211. p.
- Bálint: i. m. 6. p.